

Güneş-Dil teorisini ortaya atınca devrinin pek çok dilsizi gibi İbrahim Necmi de çalışmalarının hemen hemen tamamını bu teorinin ana hatlarının açıklanması ve öğretilmesine hasretti. Ancak Güneş-Dil teorisi ilmi bir esasa dayanmadığından konuyla ilgili olarak yapılan çalışmaların ve bu arada Dilmen'in dille ilgili eserlerinin de ilmi bir değeri olmadığı bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Târîh-i Edebiyyât Dersleri* (I-II, İstanbul 1922). Galatasaray Lisesi ve Erkek Muallim Mektebi'ndeki hocalık yıllarında hazırladığı bu eserin I. cildinde müellif, Türk dilinin en eski örneklerinden Tanzimat'a kadar eski Türk edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarını tanıtmış ve eserlerinden örnekler vermiştir. II. ciltte ise Tanzimat'tan millî edebiyata kadar olan dönemdeki edebî gelişmeleri ele almıştır. 2. *Türkçe Gramer* (İstanbul 1929). Lise ve muallim mekteplerinde okutulmak üzere hazırlanmış iki ciltlik bir eserdir. Kitapta gramer kaidelelerinin yanı sıra kompozisyon ve edebiyat kurallarına da yer verilmiştir. 3. *Abdülhak Hâmid ve Eserleri* (İstanbul 1932). Abdülhak Hâmid hayatta iken hazırlanan bu çalışmada Hâmid'in hayatı üzerinde durulmuş, ayrıca onun Türk edebiyatındaki yerine temas edilerek eserleri ayrı ayrı ele alınmış ve değerlendirilmiştir. 4. *Türk Dil Bilgisi Dersleri* (I-II, İstanbul 1936). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği derslerden meydana gelen eserin I. cildinde dillerin ana kaynağı meselesi kısaca ele alınıp Güneş-Dil teorisinin esasları, II. cildinde ise dilin fonetik kuruluşu ve Güneş-Dil teorisinin analiz metodu üzerinde durulmuştur. 5. *Tanzimat Edebiyatı Tarihi Notları* (Ankara 1942). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki hocalığı sırasında 1940-1941 ders yılında okuttuğu derslere ait talebe tarafından tutulan notların kitap haline getirilmiş şeklidir.

Dilmen'in bunlardan başka yayımlanmış eserleri şunlardır: *Türkiye'de Tütün Meselesi* (İstanbul 1925); *Yeni Türkçe Okuma Yazma Dersleri* (İstanbul 1928); *Muallimlere Mahsus Yeni Harflerle Türkçe Okuma Yazma Dersleri* (İstanbul 1928); *Yeni Türkçe Gramer Hakkında Bir Kalem Tecrübesi* (İstanbul 1929); *Küçük Türkçe Gramer* (İstanbul 1930); *Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları* (*Les Lignes Meres et Essentielles de la Théorie Güneş-Dil*) (İstanbul 1936); *Dilin ve Dillerin Kaynağı Sorunu Üzerine Teoriler* (Ankara 1939).

BİBLİYOGRAFYA :

Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, s. 420 vd.; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 262, 483, 489; Kâzım Yetiş, *İbrahim Necmi Dilmen*, Ankara 1989; "Pek Acıklı Bir Ölüm", *Ulus*, 6 Mart 1945; "Kıymetli Bir İlim Adamımızı Kaybettik", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1945; Neşet Halil Atay, "Ölümü Dolayısıyla İbrahim Necmi Dilmen", *Ulus*, 14 Mart 1945; *TA*, XIII, 277; A. B., "Dilmen - İbrahim Necmi", *AA*, I, 339; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 104; "Haberler: İbrahim Necmi Dilmen", *DTCFD*, III/3 (1945), s. 346; R. Ekrem Koçu, "Dilmen (İbrahim Necmi)", *İst.A*, VIII, 4581; *TDEA*, II, 311.

MUSTAFA ÖZKAN

DİLSİZ

Konuşma yeteneğinden yoksun bulunan kimse demektir. Arapça'daki karşılığı *ahrestir*. Bu kelime Türkçe'de de *ahras*, *ahraz* şeklinde kullanılır. Sözlü beyanın önem taşıdığı dinî ve hukukî meselelerde dilsizin konumu, hak ve görevleri İslâm hukuk kaynaklarında ayrıca ele alınmış ve dilsizle ilgili bazı özel hükümlere yer verilmiştir. Anadan doğma dilsizlerin konuşamamanın yanı sıra bilgi edinme ve anlama imkânlarının kısıtlı olduğunu göz önünde bulunduran fıkıh âlimleri, bu durumun dinî mükellefiyete ve edâ ehliyetine kısmen veya tamamen engel teşkil eden bir ârıza olduğu kanaatine varmışlardır. Buna karşılık günümüzde dilsizlerin özel eğitimle okuma yazma ve iletişim imkânına kavuşturulduğu da bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak geçmiş asırlardaki tıbbî bilgilerin ve imkânların yetersizliği sebebiyle olmalıdır ki klasik literatürde dilsizle ilgili dinî ve hukukî hükümlere yer verildiği halde dilsizliğin kaynağı, derecesi, okuma yazma ve iletişim imkânı gibi açılardan birtakım ayrımlara ve farklı hükümlere pek rastlanmaz. Öyle anlaşıyor ki İslâm hukukçuları dilsiz tabiriyle genelde söyleneni işiten ve anlayan, fakat diliyle ifade edemeyen kimseyi kastetmişlerdir. Halbuki anadan doğma dilsizlerle konuşma yeteneğini sonradan kaybeden veya söyleneni anlayan, okuma yazma bilen dilsizlerin farklı hükümlere tâbi olacağı açıktır.

İslâm'ı din olarak benimsediğini belirtmek kelime-i tevhidi söylemekle mümkündür, fakat dilsizlerin işaret yoluyla bunu ifade etmeleri câiz görülmüştür. Bazı Şâfiî fakihleri, böyle kimselerin İslâm'ı kabul ettikten sonra namaz kılmalarını şart koşmuşlar ve ancak bu du-

rumda müslüman olduklarına hükmedilebileceğini söylemişlerse de mezhep içindeki hâkim görüş, namaz kılmanın şart olmadığı ve diğer mezheplerdeki gibi hâricî emârelerin yeterli bulunduğu şeklindedir. Namazda özellikle iftitah tekberi ve kıraat esnasında telaffuz gerekli olmakla birlikte özel durumları göz önüne alınarak dilsizlerin bundan muaf oldukları konusunda görüş birliği vardır. Cemaatle kılınan namazlarda imamın herkesin duyacağı şekilde tekbir getirmesi ve cehren kılınan namazlarda açıktan okuması gerekli edilmemiştir. Ancak Şâfiî ve Hanbelî fakihleri bu konuda cemaatin dilsiz veya konuşabilen kimseler olması arasında bir ayırım yapmaz ve her hâlükârda dilsizin imâmetini geçersiz sayarken Hanefî ve Mâlikî fakihleri dilsizin bir başka dilsizle imam olmasını mahzurlu saymamışlardır. Dilsizin kestiği hayvanın şer'an temiz sayıldığı ve yenilebileceği de kabul edilmiştir.

Hukukî işlemler açısından söz, akidle ilgili iradeyi yansıtan vasıtaların başında gelmektedir. Ancak belli ihtiyaç ve zaruret hallerinde bu irade başka usullerle de dışa yansıtılabilir. Dilsizin işareti bunlardan biridir. İslâm hukukunda yerleşik, "Dilsizin anlaşılan işareti dil ile beyan gibidir" (*Mecelle*, md. 70) ilkesi de bunu ifade eder. Bununla birlikte nazariyede, dilsizin okuma yazma bilmesi halinde yazısının en geçerli irade beyanı aracı olduğu ve bu takdirde onun işaretinin kabul edilmemesi, hukukî işlemlerinin ancak yazılı beyanı ile sahih olacağı görüşü ağırlık taşımaktadır (*Zerkâ*, I, 328). İslâm hukukçuları alışveriş, kiralama, hibe, rehin, nikâh, talâk ve ibrâ gibi hukukî işlemlerde, yazı bilmeyen dilsizin başkalarının bilinen ve anlaşılan işaretlerinin sözlü irade beyanı yerine geçeceğinde görüş birliği içindedir. Sonradan konuşamaz hale gelen kimsenin dil tutukluğu kalıcı ise onun da işareti irade beyanı olarak kabul edilmekle birlikte bu usulle meydana gelen hukukî işlemlerin ölümüne veya dilinin açılmasına kadar askıda (mekkuf) olacağı ifade edilir. Ancak dilin bir yıl süre ile tutulmasının aslî dilsizlik hükmünde kabul edileceği şeklindeki ikinci görüş daha isabetli görünmektedir. Öte yandan dilsizin işareti kural olarak sözlü irade beyanı yerine geçiyorsa da belli konularda farklı hükümlere tâbi tutulmuştur. Bu hükümler şöylece özetlenebilir:

Hanefî ve Mâlikî fakihleri dilsizin işaretiyle boşamanın meydana geleceğine hükmetmişler, Şâfiî ve Hanbelîler ise bu konuda bir ayırım yaparak işaretin herkes tarafından anlaşılması halinde sarıh, aksi durumda ise kinaye sayılacağını ve buna göre hukukî hükümler doğuracağını belirtmişlerdir (bk. TALÂK). Fakihlerin çoğunluğuna göre dilsizin anlaşılır işaret veya yazı ile yapmış olduğu ikrarı geçerlidir. Bu ikrar bir hukukî işlemin veya bu işlemde doğan bir borcun kabul edilmesi şeklinde olabileceği gibi kısas veya haddi gerektiren bir suçun itiraf edilmesi şeklinde de olabilir. Çünkü bu hukukçulara göre geçerli bir ikrarın konusuna göre farklı değerlendirilmesi ve bazı suçlarda geçerli kabul edilip diğerlerinde edilmemesi tutarlı değildir. Hanefî fakihleri ise dilsizin işaretle veya yazı ile yapmış olduğu ikrar ve itirafı her türlü hukukî işlemde ve ta'zîr suçlarında geçerli saymışlarsa da işaretin yanlış anlaşılabilmesi ve bu sebeple suçun sabit olması bakımından bir şüphe doğurabileceği endişesiyle, ayrıca, "Şüphe durumunda hadleri uygulamayın" (İbn Mâce, *Hudûd*, 5; Tirmizî, *"Hudûd"*, 2) hadisinin de desteğiyle had ve kısası gerektiren suçlarda bu tür itirafın geçerli olmamasını ihtiyata daha uygun bulmuşlardır.

Hanefîler'e ve Şâfiî mezhebinde hâkim görüşe göre dilsizin şahitliği kabul edilmez. Çünkü şahitliğin şüphe ve tereddüde yer vermeyecek şekilde açık ve kesin ifadelerle yapılması gerekir. Bu ise dilsizin işaretinde yoktur. Hanbelîler dilsizin yazılı şahadetini kabul ederler. Mâlikîler ise yazılı şahitliğin yanı sıra anlaşılabilir bir işaret ile yapılan şahadetin de geçerli olduğu görüşündedirler. Hanefî ve Mâlikî fakihleri, dilsizin anlaşılabilir mahiyette bir işaret ile yapacağı yeminin geçerli olduğuna hükmettikleri halde Şâfiî ve Hanbelî fakihleri bu konuda olumlu ve olumsuz iki görüş belirtmişlerdir.

Dilsizin diline yönelik haksız fiillerde "hükûmet-i adl" denilen ve miktarını meydana gelen zarara göre hâkimin belirlediği bir tazminata hükmedilir. Dilsizin bu organından gerektiği gibi faydalanmadığı, dolayısıyla bu tür haksız fiille herhangi bir menfaatin tam olarak zâil olmadığı göz önüne alınarak kısas uygulaması veya sabit bir ceza-tazminat mahiyetinde olan diyetin (erş) ödenmesi gerekli görülmemiştir. Şâfiî fakihleri, hükûmet-i adl ile yetinilmesi için haksız fiille dilin tat alma duyusunun izâ-

le edilmemesi kaydını getirmişler, söz konusu duyunun yok olması halinde diyet gerekeceğini söylemişlerdir. Hanbelî mezhebindeki bir görüşe göre ise diyetin üçte biri takdir edilir. Çünkü Hz. Peygamber, görmeyen göz ve tutmayan ele yönelik haksız fiilde diyetin üçte birini takdir etmiştir (Nesâî, *"Kasâme"*, 43).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, *"Hudûd"*, 5; Tirmizî, *"Hudûd"*, 2; Nesâî, *"Kasâme"*, 43; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 310; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 291; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 3, 307, 308, 311, 323; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, IV, 270; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), I, 463; III, 566, 600; VIII, 15-16, 195-196, 716, 717, 723; IX, 219; İbn Ebû'd-Dem, *Edebü'l-kazâ* (nşr. Muhammed Mustafa ez-Zühaylî), Dimaşk 1402/1982, s. 70, 74; Nevvî, *el-Mecmû*, IX, 77, 86; Mevsiî, *el-İhtiyâr*, II, 114; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), I, 260; II, 350; III, 42, 93, 259; IV, 117; VIII, 511-513; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, I, 152; III, 284; IV, 346; Buhûtî, *Keşşafu'l-kınâ*, I, 331, 378; VI, 209, 227; V, 392, 552, 556, 557; a.mlf., *Şerhu Müntehe'l-irâdât*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), II, 246; III, 130, 207-208, 407, 570; Harâşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, IV, 130; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 324, 399; II, 425, 589, 590; III, 144, 162; IV, 302, 379; V, 353, 369; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, I, 131, 233; II, 106, 313, 327, 384, 464; *Mecelle*, md. 70; Zerkâ, *el-Fikhu'l-İslâmî*, I, 328-329; *Mu.F*, IV, 133-147; *Mu.F*, XIX, 91-98.

SALİM ÖGÜT

□ TARİH. Osmanlı sarayının Enderun kısmında görev yapan dilsizler, kelimelerin Farsça karşılığı olan *bîzebân* adıyla da anılır. Osmanlılar'dan önceki devletlerin hükümdar saraylarında da bulunan bu görevlilerin istihdamında hükümdara, hânedan üyelerine ve devlet adamlarına hizmet etmeleri dolayısıyla güvenlik ve konuşulan devlet işlerinin dışarıya yansıtılmama gerekçesi rol oynamış olmalıdır. Dilsizlerin Osmanlı sarayına alınmaları Fâtih Sultan Mehmed döneminde veya bir rivayete göre Yıldırım Bayezid zamanında gerçekleşmiştir.

Doğuştan sağır ve dilsiz olan siyah veya beyaz *hadım**ların en zekilerinden seçilen bu zümre mensupları esas olarak Seferli Koğuşu'na bağlıydılar. Ayrıca Enderun koğuşlarında da her birinde üç veya beş görevli bulunmak üzere istihdam edilirdi. P. Rycaut'ya göre XVII. yüzyıl ortalarında sayıları kırk olan dilsizlerin aynı yüzyılın ortalarında Harem'de bir, Has Oda'da iki, Hazine Koğuşu'nda yedi, Kiler Koğuşu'nda dört, Seferli Koğuşu'nda ise on bir olmak üzere yirmi beş kişi kadar oldukları anlaşılmaktadır. Bunların başlarında "başdilsiz" adı verilen idarecileri bulunurdu.

Dilsizler kıdemleri arttıkça "soyunuk eski, bıçaklı eski" gibi Enderun'a has unvanlar alırlar ve başdilsizliğe kadar yükseltilirdi. Kıdemli olanlar kendilerine ait camekânlarda dinlenme, eskiler sofrasında yemek yeme gibi birtakım imtiyazlar elde edebiliyorlardı. Ancak başdilsiz Enderun'daki bütün dilsizlerin âmiri durumunda değildi. Dilsizler bulundukları koğuş âmirinin nezaretinde o koğuşun günlük hayat düzeni içinde yaşarlardı. Taklitçilikte usta olan dilsizler padişah musâhibliğine ayrılır ve cüceler gibi çeşitli soytarlıklarla padişahı eğlendirirlerdi. Dilsizlerin asıl vazifesi padişah kapısında nöbet tutmak, onun sadrazam ve şeyhülislâmla özel görüşmelerinde iç hizmette bulunmak, padişah haremde iken kapı beklemektir. Belli bir hizmet süresinden sonra başdilsiz ve dilsizlerden isteyenler muayyen maaşlarla emekli edilerek saraydan çıkarılırlardı; çıkmak istemeyenlerse ömürlüğünün sonuna kadar sarayda kalabilirlerdi. Fakat başdilsizlik makamında uzun süre kalarak bu kadroyu işgal edenler, buraya aday olan dilsizlerin düşmanlığını kazanırlardı (Atâ Bey, I, 172). Uygunuz durumları görülen dilsizler belli bir maaşla saraydan çıkarılır, suçu daha büyük olanlarsa uzak eyaletlere sürgüne gönderilirdi.

Önceleri sadece sarayda istihdam edilen dilsizler daha sonra Bâbü'lî'de, özellikle XIX. yüzyılda Meclis-i Hâs'ta gizli meselelerin görüşülmesi sırasında da kullanılmaya başlandı. 1819 yılında İstanbul'a gelen Fransa elçisi Vicomte de Marsellus hatıralarında, II. Mahmud tarafından kabulü sırasında sarayda siyah ve beyaz dilsizler gördüğünden bahsetmektedir. Bazı belgelerden anlaşıldığına göre câriyeler arasında da cüceler ve dilsizler vardı. Kalfalığa yükselen câriyelerin kendilerine mahsus dilsiz hizmet-

Enderun
başdilsizi
(Elbise-i
Atike-i
Osmâniyye,
İÜ Ktp., TY,
nr. 9362, vr. 14*)